

Doğu Dağlık Kilikya'da Mezarlar Üzerinde Görülen Bazı Semboller

Murat DURUKAN*

Dağlık Kilikya'nın doğusunda, Lamos (Limonlu) ile Kalykadnos (Göksu) nehirleri arasında yer alan Olba bölgesinde (Res. 1), henüz aydınlanmamış olan konulardan biri bölgedeki bazı mezarlar üzerinde rastlanan sembollerdir¹. Bu sembollerin büyük bölümünü tanrılarla aittir ve bunların çözümlenmesi durumunda, ölü kültü gibi bazı konularda daha geniş yorum yapmak mümkün olabilecektir².

Aslında sembollere yalnızca mezarlar üzerinde değil, farklı amaçlar için inşa edilmiş yapılar üzerinde de rastlanmaktadır (Res. 2-3). Ayrıca sikkelerde, yazıtlarında ve hatta tamamen doğal bırakılmış anakayalar üzerinde bu semboller betimlenmiştir. Tarihlenebilen buluntular üzerindeki semboller özellikle önem taşımaktadır. Nitekim bunlardan yola çıkararak, bölge halkın inancında meydana gelen değişimlerin kronolojik gelişimini ve kültürler arası etkileşimleri saptamak mümkün olabilir.

Olba bölgesinde en erken semboller, İ.O. 2. yy.'a tarihlenebilen yapılar üzerinde görülebilmektedir. Bunların büyük bölümü tarımsal, askeri ya da dinsel yapılardır³ (Res. 3). En erken semboller Yunan tanrılarının sembolleridir. Ancak bu tanrılar, Kilikya halkın kökeninin dayandığı Luwi pantheonunda bulunan ve Hellenistik Dönem'de Yunan tanrılarıyla synkretize edilmiş olan tanırlardır. Örneğin bölgedeki en popüler Luwi tanrıları olan Tarhu ve Runt, Yunan tanrıları Zeus ve Hermes ile benzer statüdedirler⁴. Bu sebeple Zeus ve Hermes'in, Luwi kökenli Olbalılar tarafından kabul görmeleri zor olmamış, Hellenistik Dönem'de synkretize edilerek bölgeye girmiştirlerdir.

Zeus kültürünün Luwi dilindeki karşılığı Tarhu adından türetilmiş pek çok şahıs ismi de, bu sentezin devamı niteliğindedir⁵. Synkretizasyon esnasında, Seleukosların girişimiyle,

* Yrd. Doç. Dr. Murat Durukan, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 33342 Çiftlikköy Kampüsü-Mersin. E-posta: mdurukan@mersin.edu.tr

¹ Bölgedeki sembollerle ilgili olarak bk. Bent 1890, 321 vd; Durukan 2001, 327 vd.

² Genel olarak Kilikyalıların ve Isaurialıların ölü kültüne yönelik bilgilerin kısıtlı olduğuna ilişkin olarak bk. Mitford 1990, 2155 vd.

³ Durugönül 1998a.

⁴ Ten Cate 1961, 213 vd.; MacKay 1990, 2099; Jasink 1991, 17 vd. Konu ile ilgili olarak, Typhon efsanesi ve daha erken paralelleri hakkında bk. Ten Cate 1961, 208 vd.

⁵ Grek tanrılarının Luwi kökenleri hakkında bk. MacKay 1990, 2104; Borgia 1999, 449 vd., Tarhu ismi ile ilgili olarak bk. Ten Cate 1961, 201 vd.

bölgemin en büyük tapınağı Zeus'a adanmıştır⁶. Ayrıca bölgedeki yapılar, sunaklar ve sikke-ler üzerinde sık rastlanan yıldırım demeti sembollerı (Res. 2), hem Hellenistik hem de Roma dönemlerinde Zeus kültürünün ne denli önem taşıdığını göstergesidir⁷.

Luwi dilindeki karşılığı Runt olan Hermes kültürde de, halkın 'Rond(a)' önadını kullandığı bilinmektedir⁸. Ayrıca bu kültür, Hermes'in en bilinen sembolü olan kerykeion ile temsil edilmektedir (Res. 3-11).

Olba bölgesinde Hellenistik Dönem'in en yaygın kültlerinden biri olan Herakles kültürünün kökeninin de Luwi tanrılarından Sandon'a dayandığı bilinmektedir⁹. Kilikya Bölgesi'nde ve özellikle de Tarsus'da çok güçlü bir kültür olan Sandon'un ismine de Olba'da rastlanmaktadır¹⁰. Bu kültür sembolü, çok yaygın bir şekilde ve genellikle kabartma ola-rak resmedilmiş olan Herakles'in lobutudur¹¹ (Res. 2-3). Bu durum Luwi gelenekleriyle, Yunan geleneklerinin nasıl bir sentez içinde yaşatılmış olduğunu bir başka göstergesidir.

Bölgedeki en yoğun ve en tanınan semboller arasında Dioskur başlıklarını da saymak mümkündür (Res. 13-14-15). Dioskurların da Luwi kökenli bir kültür devamı oldukları düşünülmektedir¹².

Anlaşıldığı gibi Hellenistik Dönem'de Olba'da karşılaşılan semboller, Yunan kültürünün etkisiyle bölgeye taşınmış olan kültürlerle ilişkilidir. Nitekim bu dönem, Yunan kültürünün tüm antik dünyaya egemen olduğu bir süreçtir.

Roma Dönemi'nde ise, eski tanrılar tapım görmeye devam ederken, daha önce bu bölgede tanınmayan yeni sembollerin ve tanrıların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi tek başına hilal betimi; bir diğer ise hilal ve yıldızın birlikte tasvir edildiği semboldür. Tek başına betimlenmiş olan hilal betiminin Men ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır (Res. 4). Bu konuya aşağıda tekrar değinilecektir. Ancak hilal ve yıldızın birlikte resmedildiği sembolün hangi tanrı ile ilişkili olabileceği tam olarak aydınlanmış değildir. Tek örneği Sömek'te Athena kabartmasının yanında bulunmuş olan bu sembolün Mithras kültürünü sembolize ettiği düşünülebilir (Res. 5)¹³. Sömek Athena kabartmasının yanında, farklı kültürlerden tanınan başka semboller de bulunmaktadır. Bunlar; Musevilerin sembolü olan yedi kolu şamdan ve Zeus'un sembolü olan yıldırım demetidir. Bu nedenle Athena kabartmasının bulunduğu bu kutsal alanda, bölgede tapımı olan diğer tanrıların da anıtları anlaşılmaktadır¹⁴.

6 Peribolos duvarının üzerindeki bir yazıtın dolayı yakın zamana kadar Olba Zeus Tapınağı'nın İ.O. 3. yy. başında Seleukos Nikator tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir, Heberdey-Wilhelm 1896, 85 yn. 166. Ancak son yıllarda sütun başlıklarında yapılan stilistik incelemelerin tarihsel saptamlarla birleştirilmesi sonucu bu tapınağın en erken İ.O. 250 yılında yaptırılmış olabileceği fikri ortaya atılmıştır bk. Rumscheid 1994, 33, 86-91; Tapınağın Antiochos IV döneminde yapılmış olabileceği fikri de giderek ağırlık kazanmaktadır, detaylı bilgi ve literatür için bk. Durugönül 1995, 76. Tapınakla ilgili olarak ayrıca bk. Börker 1971, 37 vd; Williams 1974, 405 vd.

7 Durugönül 1998a, 88 Har. 3; Mackay 1990, 2084.

8 Popko 1995, 168; Borgia 1999, 450; Ten Cate 1961, 199; Tirpan 1990, 420-421.

9 Sandon-Herakles synkretizmi ve kültür merkezi hakkında detaylı bilgi ve literatür için; Borgia 1999, 450; Popko 1995, 169; MacKay 1990, 2102; Ten Cate 1961, 137 vd.

10 MacKay 1990, 2102 dn. 228.

11 Herakles'in sembolü ile ilgili olarak bk. Bent 1890, 322; Durugönül 1998a, Har. 3.

12 MacKay 1990, 2102.

13 Olba bölgesinde Mithras ve Men tapımına ilişkin olarak ayrıca bk. Durukan 2001, 327 vd.

14 Athena kabartmasının yanına işlenmiş olan bu sembollerin farklı bir yorumu için bk. Durugönül 1989, 128-136.

Sözü edilen sembollerin pek çok yapı türü üzerinde örneğinin tespit edilmiş olması, Olba bölgesinde sembolizmin ne denli güçlü olduğunu anlatmaktadır. Bu genel çerçeve içinde, bazı tanrıların da mezarlar üzerinde sembollerini tespit etmiştir. Bu bağlamda özellikle, Men, Hermes ve Dioskurlar, ölü kültü ile ilişkili tanırlardır. Bunun dışında bazı mezarlara ait epigrafik belgeler üzerinde Helios, Selene, Zeus ve Athena'nın¹⁵ adlarının geçmesi, onların da bu yönde tapınım gördüğüne işaret etmektedir.

Hellenistik Dönem'e ait Bir Mezar Yapısı Üzerindeki Semboller

Hellenistik Dönem, Olba'nın en görkemli imar dönemlerinden biridir. Bu dönemde askeri ve dini mimarinin en anıtsal örnekleri, yoğun olarak inşa edilmiştir. Tanrıların bilinen sembollerini de, Hellenistik Dönem'den itibaren, çeşitli yapılar üzerinde kullanılmaktadır. Polygonal duvar örgüsü nedeniyle Hellenistik Dönem'e tarihlenebilen 30 civarında mezar evi tespit edilmiştir. Bunlar arasında, sembol taşıyan tek bir örnek bulunmuştur. Bu mezar Hisarkale'de bulunan 1 No'lu mezarovidir¹⁶ (Res. 6). Ancak buradaki 3 sembol, bilinen tanrısal sembollerden değildir. Bunlar bir başka yapı üzerinde karşımıza çıkmayan ve tam anlamıyla da tanımlanamayan örneklerdir.

Bu sembollerin ikisi disk şeklindedir. Disklerden biri mezarın batı duvarı üzerinde *in situ* olarak, diğer ise aynı duvarın dibine düşmüş olarak tespit edilmiştir (Res. 6). İslendikleri blokların formları karşılaştırıldığında, orijinal tasarımda bunların yan yana durmakta oldukları anlaşılmaktadır.

Üçüncü sembol ise, mezarın bulunduğu yamacın biraz aşağısında, bir blok taş üzerinde bulunmaktadır. Bu blok, form ve ebat olarak, mezarın taş karakteriyle benzerlik göstermemektedir. Bu nedenle, mezarın tahrip olmuş doğu duvarından düşmüş olma ihtimali yüksektir. Ayrıca hemen yakın çevrede bir başka yapı bulunmamaktadır. Bloğun üzerindeki sembol, kesik bir koniyi hatırlatmaktadır. Yaklaşık 30 cm. yüksekliğindeki koninin her iki tarafı ince birer profil ile sınırlanmıştır (Res. 7).

Yukarıda da dephinidiği gibi bu sembollerin ne oldukları konusunda kesin bir fikir ileri sürmek şu an için mümkün olamamıştır. Disk şeklindeki sembollerin kalkan olduğu ve olasılıkla mezarda gömülü olan 2 askeri sembolize ettiği düşünülebilir.

Üçüncü sembolün ise, Herakles kültü ile ilişkili bir sadak (?) olabileceği, olasılıklar arasında sayılabilir. Bu sembolle ilgili bir diğer öneri ise, form olarak bir vazoyu (kalathos) ya da sepeti hatırlatıyor olmasıyla ilişkilidir. Antik Dönem'de bu formun kadın mezarlarında betimlendiği bilinmektedir. Bir başka deyişle, mezar stellerinde bulunan bu tip vazolar (ya da sepetler) kadınları temsil etmektedir¹⁷. Mezar stelleri üzerinde bulunan ve sepet olarak tanımlanan bu objeler, kadınların ayrılmaz parçaları olarak değerlendirilmektedir¹⁸. Ayrıca form olarak ince uzun ve ağıza doğru genişleyerek biten

¹⁵ Athena ile ilgili olarak bk. MacKay 1990, 2100; Heberdey-Wilhelm, 1896, 58 vd., yn. 133. Seleukeia'da Athena kültü ile ilgili olarak ise bk. Mitford 1990, 2148.

¹⁶ Durukan 1999, 83.

¹⁷ Kommagene Bölgesi mezar stelleri üzerinde bulunan kartal kabartmalarının erkeklerini, kap ya da sepetlerin ise kadınları temsil ettiğine ilişkin olarak bk. Parlasca 1981.

¹⁸ Pfuhl-Möbius 1977-79, 541

sepetlerin Hellenistik Dönem'e ait oldukları belirtilmektedir¹⁹. Bu nedenle üçüncü sembolün bir vazo ya da sepet olabileceği ve bu mezara gömülü olanlar arasında bir kadının bulunabileceği de önerilebilir. Nitekim bu hipoteze destek olabilecek benzer bir buluntu Demircili'de tespit edilmiştir. Roma Dönemi'ne ait bir tapınak mezar olan aslanlı mezarda, iki kadın büstünün arasında benzer bir tasvir betimlenmiş ve meyve sepeti olarak tanımlanmıştır (Res. 8). Ancak Antik Dönem'de meyve için, tabak formunda, genellikle yüksek ayaklı ama sıç kapların kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Demircili'deki vazo için yün sepeti ya da çiçeklerle dolu bir vazo ifadesini kullanmak daha uygun olacaktır²⁰. Nitekim vazonun her iki tarafında da kadın büstleri bulunmaktadır. Ayrıca lahitin yazıtında, bu mezarda kadınların da bulunduğu belirtilmektedir.

Bu ipuçlarından hareketle; Hisarkale'deki 1 Nolu mezarın triklinium formunda düzenlenmiş mezar odasına aynı aileden 3 cesedin gömülü olduğu ve bu cesetlerden bir tanesinin bir kadına, diğerlerinin ise 2 askere ait olabileceği düşünülebilir.

Roma Dönemi Mezarları Üzerindeki Semboller ve Ölüm Kültü İle İlişkili Tanrılar

Hisarkale'deki Hellenistik mezarın dışında, Olba'da sembol taşıyan mezarların tümü Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Sembollerin büyük bölümünün tanrılarla ilişkisi olduğu anlaşılmıştır. Bu sembollere aşağıda ayrı başlıklar altında değinilecektir. Ancak bunların yanında hiçbir tanrı ile ilişkisi tam anlamıyla kurulamayan bir istisna örnek bulunmaktadır. Bu örnek, Elaiussa Sebaste Nekropolü'nde bulunan T 11 tapınak mezarının batı duvarındaki kertenkele kabartmasıdır (Res. 9-10). *Khthonien* özellikler taşıyan kertenkeleenin, Roma Dönemi mezar taşlarında ölümün, ölüm uykusunun ve ölüm sonrasında dirilişin sembolü olarak kabul edildiği bilinmektedir. Antik Dünya da, bazı mezar taşları üzerinde: "Sana bu toprak, bir tepe içindeki kertenkeleye olduğu kadar yumuşak gelsin" şeklinde ifadeler tespit edilmiştir. Ayrıca yine mezar taşlarında resmedilen ölüm perilerinin, ellerinde atribüt olarak tuttukları en yaygın sembol kertenkeledir. Bu hayvanın, kayısız, memnun ve mutlu bir dinlenmeyi象征ize ettiği düşünülmüştür²¹.

Bununla birlikte Antik Dönem inanışında kertenkeleye, "büyüyü önleyici", bir başka deyişle koruyucu bir görev de yüklenmiştir. Bu özelliği ile kertenkeleyi apotropeik anlamda düşünmek de mümkündür²².

Bu kabartma dışında, mezarlar, mezar yazıtları ya da steller üzerinde tanrisal sembolleme rastlanmaktadır. Bu semboller ve ilişkili oldukları tanrılar ise şu şekilde tanımlanabilir:

Hermes

Hermes, hem Hellenistik Dönem'de hem de Roma Dönemi'nde, Olba bölgesinin en popüler tanısıdır. Bu durum hem Hermes adına yapılmış olan tapınaklardan²³, hem de

¹⁹ Hisarkale'deki polygonal duvarlı mezardan düşmüş olan bu objenin bazı yakın benzerleri için bk. Pfuhl-Möbius, 1977-79, Kat. no. 972, 1581, 2256.

²⁰ Meyve sepeti olarak tanımlanmış olan bu obje için bk. Heberdey-Wilhelm, 1896, 82. Ancak dikkatle bakıldığında, objenin içinde yuvarlak, çiçeğe ya da yün çilelerine benzeyen nesnelerin bulunduğu görülmek mümkündür.

²¹ Keller 1913, 272.

²² Keller 1913, 270.

²³ MacKay 1990, 2090 dn. 175; ayrıca Hermes ve Zeus'a ait olabilecek kutsal alanlar için bk. age., 2103 vd.

antik kaynaklardaki aktarımlarından anlaşılmaktadır²⁴. Ayrıca Roma Dönemi'ne ait sikkeler üzerinde sık rastlanan Hermes tasvirleri ve sembollerı bu durumu desteklemektedir²⁵.

Bölgede darp edilmiş sikkeler üzerinde Hermes'i sembolize eden kerykeion ile çok sık karşılaşmaktadır. Ancak mimari ya da plastik eserler üzerinde, bu sembole nispeten daha ender rastlanır. En çarpıcı örneklerden biri, Çatören'deki Hellenistik Dönem Hermes tapınağının naos kapısının üzerinde bulunan iki adet kerykeion betimidir²⁶ (Res. 11). Bununla birlikte çeşitli yerleşimlerdeki Hellenistik-Roma dönemlerine ait kapı lentoları üzerinde kabartma olarak betimlenmiş kerykeion tasvirlerine rastlanmaktadır²⁷ (Res. 3).

Ölü kültü ile ilişkili kerykeion betimlerinin en önemlisi ise, Elaiussa Sebaste'nin kuzeyinde, üzerinde bir erkek figürü betimlenmiş olan kabartmalı bir blokta tespit edilmiştir (Res. 12). Bloğun sağ üst tarafında bir kerykeion kabartması, diğer köşesinde ise bir hilal bulunmaktadır. Kerykeion kabartmasına dayanılarak, figürün Hermes olduğu önerilmiştir²⁸.

Figürün Hermes olarak tanımlanmasında kriter olarak kullanılan tek dayanağın, bloğun sağ üst tarafında bulunan kerykeion betimi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu sembol gerçekten de Hermes'e aittir. Ancak kerykeionun simetriğinde, yani figürün sol üst köşesinde, Men ya da Selene'yi temsil eden bir de hilal kabartması vardır. Bu nedenle, buradaki sembollerle, kabartmadaki figürün kimliği arasında direk bir bağlantı kurulmamalıdır. Sonuç olarak kabartması yapılmış olan kişinin bir asker olduğu (Res. 13-17)²⁹ ve bu bloğun da bir mezar steli olabileceği önerilebilir. Nitekim bölgede bu formda mezar stellerinin varlığı bilinmektedir³⁰. Bu durumda, kabartmadaki asker figürünün üzerindeki tanrı sembollerinin, ölü kültü ile ilişkisi olan Men (ya da Selene?) ve Hermes'i temsil ettiği anlaşılmaktadır. Semboller büyük olasılıkla, ölen askerin ruhunun, bu tanrıların koruması altında bulunduğuunu anlatmaktadır. Bu mezar steli, Hermes'in ve Men'in (ya da Selene'nin?) ölü kültü ile ilişkilerini kanıtlaması bakımından oldukça önem taşımaktadır.

Kerykeion tasvirinin bir mezar steli üzerinde bulunması, Hermes'in Psikopompos özelliğiyle açıklanabilir. Nitekim Hermes'in Psikopompos özelliği ile yakın coğrafyalarda karşılaşmaktadır. Örneğin bir Ovalık Kilikya kenti olan Anazarbos Nekropolü'ndeki bir oda mezarın duvar resimlerinde Hermes bu özelliğe betimlenmiştir. Kommagene Bölgesi'ndeki bir kabartmada da, mezar sahibine yol gösterir durumda betimlenmiş Hermes tasvirini görmek mümkündür³¹. Side Müzesi'nde bulunan bir ostoteğin üzerindeki Hermes kabartması da, tanının bir diğer yakın coğrafyadaki Psikopompos özelliğine işaret etmektedir³².

²⁴ Opp. hal. III 209'da 'Korykos Hermes'in kentidir' şeklinde bir ifade kullanmakta ve bir anlamda bu tanrıının bölgedeki etkinliğine işaret etmektedir.

²⁵ MacKay 1990, 2099 vd.

²⁶ Bu tapınak ve kerykeion sembolleriley ilgili olarak bk. Hellenkemper-Hild, 1986, 74 Abb. 90; Heberdey-Wilhelm, 1896, 66.

²⁷ Ayrıca bk. Bent 1890, 322 Res. 5, 11 ve 18.

²⁸ Sağ eliyle yere dayamış olduğunu mızrağı tutan figür, sol elini ise beli üzerinde bulundurmaktadır. Bel kısmı aşındığı için sol elinin hareketi net olarak görülememektedir. Ancak benzer örneklerle karşılaşıldığında, büyük ihtimalle beline asılı olan kılıçının kabzasını tutmakta olduğu söylenebilir. Kabartmalı blok, semboller ve Hermes önerisi ile ilgili olarak bk. Sayar 1998, 413 ve 419'da Res. 7-8.

²⁹ Benzer örneklerle ilgili olarak bk. Durugönül 1989, 204 Abb. 5, s. 211; Abb. 11, 212; Abb. 12, 213; Abb. 13, 219; Abb. 19, 221; Abb. 21, 236; Abb. 36, 237; Abb. 37, 238; Abb. 38, 241; Abb. 41, 243; Abb. 43.

³⁰ Durugönül 2003, 115, Abb. 25.

³¹ Bu duvar resmi ve relief için bk. Ergeç 2001, 398 dn. 29.

³² Çevik 1997, 136.

Üzerinde durulması gereken bir başka sembol ise phallostur. Sayısı son derece fazla olan bu sembolün de Hermes'le ilişkili olabileceği düşünülebilir. Özellikle Mezgit Kale tapınak mezarında karşımıza çıkıyor olması yine Hermes'in Psikopompos özelliğini akla getirmektedir³³. Bununla birlikte, phallosların hangi kült ile ilişkili olduğu henüz tam anlamıyla netleşmiş değildir. Farklı bir görüş olarak, Mezgit Kale olarak bilinen tapınak mezar üzerindeki phallosun apotropeik anlam taşıyor olabileceği önerilmiştir³⁴.

Dioskurlar

Olba bölgesinde Dioskur kültürünün önemli bir saygınlığı olduğu, buluntuların yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Özellikle savunmaya yönelik sur ve kule duvarları üzerinde Dioskurları temsil eden çok sayıda sembol tespit edilmiştir. Bu semboller, "pilos" olarak isimlendirilen üçgen formlu iki başlıktır (Res. 2). Bunlar bazen tek, bazen de yan yana görülebilir. Başlıkların üzerinde birer yıldız görmek de mümkündür (Res. 14). Bu ifade şekli Dioskur sembolizmi için tipiktir.

Sur ve kule duvarları üzerinde karşılaşılan semboller, Dioskurların savaşçı, atletik ve güçlü yönleriyle açıklanabilir³⁵. Denizcilerin kurtarıcısı, savaş meydanında ve her türlü zor dönemde insanların yardıma koşan özelliklerinden ötürü στοτερες olarak anılmışlardır³⁶. Ayrıca sadakat ve dayanışma gibi önemli erdemleri temsil etmeleri de, neden bu kadar güçlü kültleri bulunduğuunun ipucu olabilir.

Mezar yapıları üzerinde de, Dioskurları象征ize eden başlıklarla karşılaşmaktadır. Korykos, Çatören, Hüseyinler (Res. 15) gibi merkezlerde ve Aşağı Dünya olarak isimlendirilmiş olan doğal ve büyük bir obrügen çevresinde, khamosorium kapakları üzerinde, Dioskur başlıklarını tespit edilmiştir (Res. 16). Bu başlıklar, bazı örneklerde kapağın dar yüzüne, bazı örneklerde ise geniş yüzüne işlenmiştir.

Dioskurlarla ilgili açıklama bekleyen soru ise ölü kültü ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu rıdır. Aslında Dioskur başlıklarının mezarlar üzerinde bulunması, Olba bölgesinde ölü kültü ile ilişkilerine ilk kez vurgu yapılmıyor olması nedeniyle önem taşımaktadır. Bununla birlikte Dioskurlarla, Antik Dönem cenaze sanatında oldukça sık karşılaşılmaktadır³⁷. Bir Lakonia inanışına göre Dioskurların toprağın altında ama ölü olarak değil, yaşayan varlıklar olarak gezdikleri söylemiştir. Bir dönem yeraltında, bir dönem ise ışıkta, Zeus'un yanında gezerler. Yeraltı dünyasında ya da yerüstünde yardım ve sağlık getiren olarak bilinirler. Bu özellikleri ile ruhların huzurlu olmalarına yardımcı oldukları düşünülmüş olmalıdır. Alkibiades de kendi hayatını Dioskurların ile karşılaştırmış ve onlar gibi kah tanrılarının yanında, kah ölülerin yanında olduğunu söylemiştir³⁸.

³³ Phallos kabartmalarının Hermes'le ilişkili olabileceği önerisi hakkında bk. Durukan 2001, 327 vd.

³⁴ Cormack 2004, 331.

³⁵ Furtwängler 1884, 1156.

³⁶ Furtwängler 1884, 1158, 1172; Nock 1946, 161.

³⁷ Toynbee 1971, 38.

³⁸ Furtwängler 1884, 1154.

Men, Selene, Helios ve Zeus

Men'in en karakteristik sembolü hilal betimidir. Ancak bu sembol, Zeus, Athena ve Selene'nin isminin bulunduğu bir yazitta, kompozisyonu tamamlayan bir tasvir olarak karşımıza çıkmaktadır³⁹. Bu yazıt üzerindeki hilal tasviri, Zeus ve Athena'dan ziyade Selene ile ilişkili olmalıdır. Dolayısıyla, bölgenin popüler sembollerinden olan hilal betiminin her iki kültürde sembolü olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum Roma Dönemi sanatında da karşımıza çıkmaktadır ve omuzları üzerinde hilal betimi bulunan bazı tasvirlerin Selene olduğu bilinmektedir⁴⁰.

Keil-Wilhelm tarafından Demircili'de bulunup yayınlanmış olan, İ.S. 2. yy.'a tarihlenen bir mezara ait yazılı bir sütun üzerinde hilal betimi bulunmaktadır⁴¹. Demircili'de bulunan ve bir başka mezarla ilişkili olduğu anlaşılan diğer bir sütun üzerinde de yine bir hilal betimi tespit edilmiştir. Birene'de bulunmuş olan hilal betimi ya da bazı mezar yazıtları üzerindeki hilaller⁴², Men tapımının bölgedeki varlığına işaret etmektedir⁴³.

Yine Demircili'de aslanlı mezar olarak da bilinen tapınak mezarın içindeki üç lahitten birinin kapağı üzerinde 2 adet aslan kabartması vardır. Bunların her birinin ayaklarının dibinde de birer hilal tasviri bulunmaktadır⁴⁴ (Res. 8). Bunlar ay tanrısının bölgedeki varlığının kanıtları arasında sayılabilir. Cambazlı'da bulunan bir yazıt ve bir Korykos sikkesindeki Men büstü ile bu kültür Olba bölgesindeki varlığı konusuna açıklık getirilmiştir⁴⁵.

Men'in Olba'da ölü kültü ile bağlantısına işaret eden ipuçları mezarlar üzerinde bulunan hilal sembolleridir. Bunlar arasında ilk olarak idari merkez Olba'da bulunan bir kaya mezarı üzerindeki hilal sembolü sayılabilir⁴⁶ (Res. 4). Ayrıca, yukarıda sözü edilmiş olan, Demircili'deki aslanlı mezarın üst katındaki lahitlerden birinin kapağı üzerinde iki adet hilal betimi bulunmaktadır. Bir diğer önemli ipucu ise, yukarıda Hermes başlığı altında anlatılmış olan stelde karşımıza çıkmaktadır. Bu asker kabartmasının üzerinde bir kerykeion ve bir de hilal tasviri bulunmaktadır. Ayrıca bazı mezar yazıtlarında bulunan hilal tasvirleri de, yine aynı bağlantıya işaret eden ipuçlarıdır. Yukarıda söz edilen ve Demircili'de bulunan mezarlarla ilişkili sütunlar üzerindeki hilal sembollerini de Men'in Olba'da ölü kültü ile bağlantısına işaret eden kanıtlar olarak gösterilebilir⁴⁷. Men, mezarları koruyan ve

³⁹ Heberdey-Wilhelm 1896, 58 Yazıt no. 133.

⁴⁰ Shear 1937, 184 Res. 10.

⁴¹ Keil-Wilhelm 1931, 26 vd. Yazıt no. 50; Bent 1890, 321 no 8.

⁴² Heberdey-Wilhelm 1896, 60 Yazıt no. 134 ve s. 81, Yazıt no. 157; Machatschek, 1967, Taf. 11, F4 ve F6

⁴³ Men kültü ile ilişkili olarak ayrıca bk. MacKay 1990, 2102 dn. 227; Mitford 1990, 2148.

⁴⁴ Bu tapınak mezar ve içindeki lahit pek çok yazar tarafından incelenmiş ancak hilal tasvirleri üzerinde çok fazla durulmamıştır. Bu çalışmalar için bk. Heberdey-Wilhelm 1896, 82, no 159; Wegner 1974, 581, Lev. 178b; Machatschek, 1974, 260-261; Cormack 2004, 208 Res. 82; Koch-Sichterman 1982, Res. 545.

⁴⁵ Hem yazıt ve sikke ile ilgili, hem de bölgede Men kültüne ilişkin isimlerle ilgili olarak bk. Mackay 1990, 2101 dn. 220.

⁴⁶ Bu kaya mezarı için bk. Er 1991, 172; Er 1991a, 111 Res. 5

⁴⁷ Keil-Wilhelm 1931, 26 vd. Yazıt no. 50; Bent 1890, 321 no 8.

⁴⁸ Mezarların koruyucusu olması ile ilgili olarak bk. Lane 1990, 2165; Lane 1964, 47.

gözeten tanrıdır⁴⁸. Kilikya'ya en yakın coğrafyalardan biri olan Lykaonia Bölgesi'nde de Men'in bu özelliği ile karşılaşılmaktadır⁴⁹. Ayrıca bu özelliğe başka bölgelerde de sıkça rastlanır⁵⁰.

Selene ise Olba'da özellikle yazıtlar üzerinde⁵¹ karşımıza çıkar. Bu tanrıçanın, Pontus kralı Pharnakes I (İ.O. 185-160/154) tarafından Ameria'da kurulan tapınakta, İ.O. 1. yy.'da Men ile birlikte tapınım gördüğü bilinmektedir⁵². Bu durum, Selene'nin Men ile benzer özelliklerle donatılmış olduğu şeklinde özetlenebilir. Selene ile Men'in Pontus sınırları içindeki bu ilişkisine paralel bir durumun Olba bölgesinde tekrar ettiği düşünülebilir. Nitekim yukarıda sözü edilen ve bir yüzünde Men tasviri bulunan Korykos sikkesinin diğer yüzünde Selene tasvir edilmiştir⁵³.

Olba'da, Helios ile ilgili bilinen en erken arkeolojik ipuçları ise İ.S. 1. yy. ve sonrasında aittir⁵⁴. Özellikle mezar yazıtları üzerinde adının geçmesi ve Helios'la ilişkili İ.S. 2 ya da 3. yy.'a tarihlenen bir kül altının bulunmuş olması Helios kültürünün Olba bölgesindeki varlığının kanıtlarıdır⁵⁵.

Helios ve Selene'nin ölüm ve ölü kültüyle ilişkisi, Strabon'un bu kültürler için de geçmiş olduğu bir özellikten yola çıkılarak yorumlanabilir. Strabon, Milet ve Rhodos'ta anı ölümler ve veba gibi hastalıkların Selene ve Helios'la ilişkilendirildiğini söylemektedir⁵⁶. Olba bölgesinde de böyle bir anlayışın var olduğu önerilebilir çünkü Selene ve Helios'un isimleri mezar yazıtları üzerinde birlikte anılmaktadır⁵⁷. Aynı yazıtlar üzerinde ayrıca Zeus'tan ve Athena'dan da söz edilmektedir. Bu durum, son iki tanrıların da bölgede güçlü kültürlerin bulunmasıyla açıklanabilir. Özellikle Zeus'un baş tanrı olarak her olaydan sorumlu tutuluyor olduğu düşünülebilir. Nitekim Seleukeia'da bulunan bazı küçük altarlar Zeus Hypsistos'a adanmıştır⁵⁸. Zeus bu epitet ile Kıbrıs'ta ölü kültürde yer almaktadır.

Aslında Zeus'un ölü kültüründeki tapımının Hellenistik Dönem'e dayanabileceğini önermek mümkündür. Nitekim Adamkayalar'daki bir rölyefte, -Zeus'un sembolü olarak da tanımlanabilecek (?)- bir kartal figürü betimlenmiştir⁵⁹ (Res. 17). Bu sebeple Zeus'un, Olba

⁴⁹ Lane 1964, 45 vd.

⁵⁰ Men kültürünün Balkanlardan Anadolu'ya kadarki yayılımı ve bu coğrafyalarda bulunmuş olan pek çok mezar yazıtında deinen, tanının mezar koruyucusu özelliği ile ilgili olarak bk. Lane 1964, 5 vd; Lane 1990, 2164 vd. Ayrıca bu kültür Kilikya Bölgesi'ndeki varlığı ve arkeolojik bulgularılarındaki çalışma yayına hazırlanmaktadır.

⁵¹ Selene'nin isminin geçtiği yazıtlara yukarıda degenilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bk. Keil-Wilhelm 1931, 98, Yazıt no. 111.

⁵² Aynı tapınakta tapınım gördüklerine ilişkin bk. Strabon XII. III. 31

⁵³ Sikke için bk. MacKay 1990, 2101 dn. 220.

⁵⁴ Heberdey-Wilhelm 1896, 58, Yazıt no. 133, s. 60, Yazıt no. 134

⁵⁵ Durugönül 1999, 282.

⁵⁶ Strabon, XIV. I. 6

⁵⁷ Heberdey-Wilhelm 1896, 58, Yazıt no. 133; s. 60, Yazıt no. 134. Hem Selene hem de Helios'la ilgili olarak ayrıca bk. MacKay 1990, 2100 dn. 218.

⁵⁸ Mitford 1990, 2147

⁵⁹ Mezar ikonografisinde yaygın olan kartal figürünün Zeus ile ilişkili olduğu ve ölülerin ruhlarını gökyüzüne taşıdığı hakkında, ayrıca Dağlık Kilikya'da bu figürün çeşitli kompozisyonları ile sıkça karşılaşıldığı konusunda bk. Er 1998, 83. Ancak Adamkayalar'daki bu kartal figürünün Zeus ile ilişkisi kanıtlanmış değildir. Buradaki kartalın askeri kahramanlığıla ilişkili olabileceği de önerilebilir.

bölgesinin ölü kültünde yer alan en eski tanrılarından biri olma olasılığı bulunmaktadır.

Ayrıca yazıtlar üzerindeki ifadeler, Zeus, Athena, Helios ve Selene'nin de, mezarların koruyucu tanrıları oldukları yönünde ipuçları vermektedir. Bu yazılarda, mezarlara zarar verecek olanların bu tanrıların kutsal alanlarına para cezası ödeyecekleri söylemekteidir. Bu sayede bir tür caydırıcı etki yaratılmaktadır.

Sonuç

Öncesi hakkında bilgi sahibi olmadığım Olba'da; taş mimari, plastik sanatlar ve yazının en erken örnekleri Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Ayrıca öncesinde Luwi tanrılarının tapınım gördüğü bu bölgede, Hellenistik Dönem'de Yunan tanrılarıyla karşılaşmaktadır⁶⁰. Söz konusu değişimlerin, Hellenistik Dönem'in hangi aşamasında gerçekleşmiş olduğunu net olarak kestirmek mümkün olamamaktadır. Ancak Apamea Anlaşması'nın ardından, Seleukos Devleti'nin kontrolü altında kalan bölgelerde güçlü bir akkültürasyon evresinin yaşadığı bilinmektedir. Özellikle Antiokhos IV Epiphanes çağının, bu sürecin en yoğun yaşadığı dönemdir. Nitekim bu dönemde Roma, kendisini oldukça güçlü hissettirmekte ve Seleukosların sınır ötesi müdahalelerine engel olmaktadır. Bu nedenle Antiochos IV Epiphanes, ülkesi adına yapacağı reformları kültür ve din alanına yönlendirmiştir⁶¹. Bu süreçte, Seleukos ülkesinin çeşitli bölgelerinde yaşayan etnik kökenli halkların inançlarında yer alan tanrılar, Yunan tanrıları ile synkretize edilmiştir⁶². Hatta, bazı halkların Yunan tanrılarını kabul ettiği bu evrede, Museviler bu dayatmayı reddetmemiş ve Seleukos Devleti ile arasında büyük çatışmalar yaşanmıştır⁶³.

Antiochos IV Epiphanes döneminde Yunan tanrıları için tapınaklar inşa edilmiş ya da etnik tanrıların mevcut tapınaklarında Yunan tanrıları tapınım görmeye başlamıştır⁶⁴. İnşa edilen tapınaklardan bir tanesi de, yine Seleukosların kontrolünde olan, Olba krallığının başkentindeki Zeus tapınağıdır. Olba bölgesindeki en büyük ve en eski tapınağın bu kral döneminde yapılmış Zeus'a ithaf edilmiş olması, Olba'da Seleukosların gerçekleştirdiği akkültürasyon hareketinin en somut belgesidir⁶⁵.

Kilikya Bölgesi şüphesiz ki çok daha erken dönemlerden itibaren Yunan toplumu ile ilişki içindedir. Ancak Olba bölgesinde, Hellenistik Dönem'den önceye tarihlenebilen hiçbir bulguya rastlanmamıştır. En erken buluntu grubu, Yunan kültürünün etkilerini taşıyan kaya kabartmalarıdır. Kaya kabartmalarının yanı sıra, birdenbire görkemli bir şekilde ortaya çıkan taş mimaride de Yunan etkileri gözlenmektedir. Bu yapılar üzerine işlenmiş olan semboller de yine Yunan tanrılarıyla ilişkilidir ve anılan kültürel öğelerin tümü Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla akkültürasyon sürecini Olba bölgesinde bu dönem öncesine taşımak mümkün olamamaktadır. "Yunan tanrılarının" sembollerini

⁶⁰ Kültürel alanda gözlemlenen bu değişim için bk. Durukan 1998, 14 vd.

⁶¹ Tarn 1930, 186.

⁶² Walbank 1981, 220-221.

⁶³ Grimal 1984, 256-257; Tarn 1930, 186-187.

⁶⁴ Grimal 1984, 250; Tarn 1930, 86.

⁶⁵ Son yıllarda yürütülen araştırmalar sonucunda, Olba'daki Zeus Tapınağı'nın Antiokhos Epiphanes döneminde inşa edilmiş olduğu fikri ağırlık kazanmıştır. Konu ile ilgili olarak bk. y.dn. 6. Ayrıca Durugönül 1998b, 71. Antiokhos IV döneminde Kilikya Bölgesi hakkında ayrıca bk. Tempesta 2005, 59 vd.

de, bölgede yaşanan bu önemli dinsel değişimin bir yansımıası olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dönemde, Aramilerde olduğu gibi, Olba'da da Luwi tanrıları Yunan tanrılarıyla synkretize edilmiştir. Tarhu ile Zeus; Sandon ile Herakles; Runt ile Hermes bileşimleri yaşanmıştır. Ayrıca en az bu tanrılar kadar popüler olan Dioskur kültü de, yine aynı dönemde ortaya çıkmıştır.

İ.S. 1. yy.'a ait arkeolojik veriler ise, Olba bölgesine, bu tarihe kadar tanınmayan yeni tanrıların girdiğine işaret etmektedir. Hellenistik Dönem'de tapınım gören ve kökeni Luwilerde dayanan Zeus, Herakles, Hermes, Dioskurlar gibi kültürlerde, Roma Çağında Men, Selene ve Helios'un katıldığı anlaşılmaktadır.

Kontrolün Roma'ya geçtiği dönemde bölgeye giren tanrıların adlarına ya da atribütlerine, İ.S. 1. yy. ve sonrasında ait arkeolojik buluntular üzerinde rastlanmaktadır. Bunların hangi etkilerle Olba'ya taşınmış olabileceğini, Kilikya Trakheia'da erken Roma Dönemi'nde meydana gelen gelişmelerde aramak gerekmektedir. İ.Ö. 1. yy. Anadolu'nun en karışık dönemlerinden biridir ve bu kaos ortamı sözü edilen bölgede de oldukça yoğun yaşanmıştır. Siyasi sıkıntıların toplumsal hayatı yansımaları da aynı derecede etkilidir. Bu döneme ait arkeolojik bulguların hem Kilikya'da hem de Anadolu'da yok denecek kadar az olması, kaos döneminin en önemli kanıdır.

Ancak Olba'da, İ.Ö. 1. yy. sonrası ile İ.S. 1. yy. başlarından itibaren, daha öncesine ait örneklerini tanımadığımız kaya mezarlari ortaya çıkmaktadır. Bu tarihlerden sonra bu mezar formunun yoğun olarak kullanılması, yeni bir kültürün bölgeye yerleşmekte olduğunun göstergesidir. Bu yeni kültür Roma'dır ve yeni mezar formları gibi, yeni inanışları da bölgeye taşımıştır. Bu dönemde Olba pantheonu biraz daha büyümüştür. Bu pantheonun dikkat çeken yönlerinden biri, tanrıların çoğunun ölü kültürde yerinin bulunmasıdır. Bu durum ayrıca, öteki dünya inancının ne denli güçlü olduğu yönünde de bir izlenim vermektedir.

Bibliyografya ve Kısalmalar

- Bent 1890 J. T. Bent, "Cilician Symbols", *Classical Review IV*, 1890, 321-2.
- Borgia 1999 E. Borgia, "Research on Onomastics in the Areas of Korykos and Elaiussa Sebaste", *Olba II*, 1999, 447 vd.
- Börker 1971 C. Börker, "Die Datierung des Zeus Temples von Olba-Diocaesareia in Kilikien", *AA 86*, 1971, 37 vd.
- Cormack 2004 Cormack, *The Space of Death in Roman Asia Minor*, Wiener Forschungen zur Archäologie (2004).
- Çevik 1997 N. Çevik, "Yuvarlak Kaya Ostothekleri. Trebenna'da Belgelenen Yeni Bir Mezar Tipi ve Onun Işığında Benzeri Çukurların Yeniden İrdelenmesi", *Adalya II*, 1997, 127 vd.
- Durugönül 1989 S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*, BAR Int. Ser. 511 (1989).
- Durugönül 1995 S. Durugönül, "Olba: Polis mi, Territorium mu?", *Lykia II*, 1995, 75 vd.
- Durugönül 1998a S. Durugönül, *Turme und Siedlungen im Rauhen Kilikien*, AsiaMS 28 (1998).
- Durugönül 1998b S. Durugönül, "Seleukosların Olba Territorium'undaki "Akkulturation" Süreci Üzerine Düşünceler", *Olba I*, 1998, 69 vd.
- Durugönül 1999 S. Durugönül, "Neue Reliefs aus dem Rauhen Kilikien", bk.; Karatepe'deki Işık, Halet Çambel'e Sunulan Yazilar (1999) 277 vd.
- Durugönül 2003 S. Durugönül, "Sitzstatuen im Museum von Silifke-Grabstatuen aus dem Rauhen Kilikien", *AA 2003*, 107 vd.
- Durukan 1998 M. Durukan, "Doğu Dağlık Kilikya'da (Göksu-Lamas Nehirleri Arasında) Hellenistik Dönem Yerli Halk ve Yerli Mimarisi", *Toplum Bilimleri ve Güzel Sanatlar Dergisi I*, 1998, 14 vd.
- Durukan 1999 M. Durukan, "Hisarkale Garnizonu ve Bu Merkezde Polygonal Teknikte İnşa Edilmiş Mezarlar", *Olba II*, 1999, 79 vd.
- Durukan 2001 M. Durukan, "Eine Studie zu Kultfigüren und Symbolen in Olba", bk.; Kilikya, Mekanlar ve Yerel Güçler (Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı, İstanbul [1999]), E. Jean – A. M. Dinçol – S. Durugönül (ed.) (2001) 327 vd.
- Er 1991 Y. Er Scarborough, *The Funerary Monuments of Cilicia Tracheia*, (Cornell Üniversitesi Yayımlanmış Doktora Tezi, 1991).
- Er 1991a Y. Er, "Diversità e interazione culturale in Cilicia Tracheia. I monumenti funerari", *Quaderni Storici 76* (Scambi e identità culturale la Cilicia), Aprile 1991, 105 vd.
- Er 1998 Y. Er Scarborough, "Dağlık Kilikya-Lamotis Mezarları", *Olba I*, 1998, 77 vd.
- Ergeç 2001 R. Ergeç, "Anazarbus Antik Kenti ve Nekropolü", bk. Kilikya, Mekanlar ve Yerel Güçler (Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı, İstanbul [1999]), E. Jean – A. M. Dinçol – S. Durugönül (ed.) (2001) 389 vd.
- Furtwängler 1884 A. Furtwängler, "Dioskuren", bk.; *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie I*. W. H. Roscher (ed.) (1884) 1156.
- Grimal 1984 P. Grimal (ed.), *Der Hellenismus und der Aufstieg Roms* (1984).
- Heberdey-Wilhelm 1896 R. Heberdey – A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien* (1896).
- Hellenkemper-Hild 1986 H. Hellenkemper – F. Hild, *Neue Forschungen in Kilikien* (1986).
- Jasink 1991 A. M. Jasink, "Divinità cilicie: Tarhunt, Sarruma, Santa. Esempi di continuità nel culto e nell'onomastica", *Quaderni storici 76*, 1991, 17 vd.

- Keil-Wilhelm 1931 J. Keil, – A. Wilhelm, "Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien", MAMA III (1931).
- Keller 1913 O. Keller, Die antike Tierwelt (1963).
- Koch-Sichterman 1982 G. Koch, – H. Sichtermann, Römische Sarkophage Handbuch der Archäologie (1964).
- Lane 1964 E. N. Lane, "A Re-Study of the God Men", Berythus XV, 1964, 5 vd.
- Lane 1990 E. N. Lane, "Men: A Neglected Cult of Roman Asia Minor", ANRW II, 18.3 (1990) 2161 vd.
- Machatschek 1967 A. Machatschek, Die Nekropolen und Grabmaler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien (1967).
- Machatschek 1974 A. Machatschek, "Die Grabtempel von Dösene im Rauhen Kilikien", Mansel'e Armağan (1974) 251 vd.
- MacKay 1990 T. H. S. MacKay, "The Major Sanctuaries of Pamphylia and Cilicia", ANRW II, 18.3 (1990) 2045 vd
- Mitford 1990 T. B. Mitford, "The cults of Roman Rough Cilicia", ANRW II, 18.3 (1990) 2131 vd.
- Nock 1946 A. D. Nock, "Sarcophagi and Symbolism", AJA 50, 1946, 140 vd.
- Opp. hal. III Oppianus, Halieutica III
- Parlasca 1981 K. Parlasca, Syrische Grabreliefs hellenistischer und römischer Zeit (1981) 3. TrWPr.
- Pfuhl-Möbius, 1977-79 E. Pfuhl – H. Möbius, Die ostgriechischen Grabreliefs (1977-79).
- Popko 1995 M. Popko, Religions of Asia Minor (1995).
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus (1994).
- Sayar 1998 M. H. Sayar, "Kilikya'da Epografi - Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1997", AST XVI (1998) 409 vd.
- Shear 1937 T. L. Shear, "Archaeological Notes. Excavations in the Athenian Agora", AJA 41, 1937, 177 vd.
- Strabon Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası. A. Pekman (çev.) (1993).
- Tarn 1930 W. W. Tarn, Hellenistic Civilization (1930).
- Tempesta 2005 C. Tempesta, "Antiochus IV Epiphanes and Cilicia", Adalya VIII, 2005, 59 vd.
- Ten Cate 1961 H. Ten Cate, The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period (1961).
- Tırpan 1990 A. Tırpan, "Kilikya Tracheia'da Polygonal Taş Örgülü Duvarlar", TürkTK XI (1990) 405 vd.
- Toynbee 1971 J. M. C. Toynbee, Death and Burial in the Roman World (1971).
- Walbank 1981 F. W. Walbank, The Hellenistic World (1981).
- Wegner 1974 M. Wegner, "Kunstgeschichtliche Beurteilung der Grabtempel von Olba/Diokaisareia", Mansel'e Armağan (1974) 575-83.
- Williams 1974 C. Williams, "The Corinthian temple of Zeus Olbios at Uzuncaburç: A Reconsideration of Date", AJA 78, 1974, 405 vd.

Summary

Some Symbols Observed on Tombs in Eastern Rough Cilicia

Symbolism emerges as an already mature phenomenon in the Olba region that is located between the Rivers Lamos (modern Limonlu) and Kalykadnos (modern Göksu) in eastern Rough Cilicia. The deities were usually identified through the depiction of their symbols rather than through the carving of their names or relief carvings of them.

The earliest symbols are those belonging to the Greek deities that are found on structures dating to the 1nd century BC. However, these deities originated from the Luwian pantheon, common also to the Cilician people, and these deities were syncretised with the imported Greek deities during the Hellenistic period. For example, the Luwian deities, Tarhu and Runt, the most popular within this region, became syncretised with the Greek gods Zeus and Hermes respectively. It is also known that Herakles, one of the most widespread cults in the region in the Hellenistic period, originated from Sandon, a Luwian god and, in addition, the Dioskuroi, considered to have been one of the most widespread cults of the region, is understood to have been the continuation of another Luwian cult. These deities are represented with their most common symbols in the Greek world: Zeus with the thunderbolt, Hermes with the *kerykeion*, Herakles with the club and the Dioskuroi with the *pilos*.

It is inferred that this symbolism was extensively continued as a tradition throughout the Roman period as well. The well-known deities of the Hellenistic period were joined by new deities and new symbols for example: Men, Selene, Mithras and Helios entered the repertory. The crescent was the symbol of both Men and Selene whereas the depiction of the crescent and star together symbolised Mithras. The *menorah*, seven-branch candelabrum of the Jews, is also to be found on finds from the Roman period.

Symbols can be found on many types of buildings from the Hellenistic period onwards and, in addition, the symbols of some deities are to be found on tombs, indicating their relationship with the cult of the dead. Moreover, there are other deities mentioned in the funerary inscriptions although their symbols are not depicted. For example, no specific symbol has been identified for Helios yet his name appears in some inscriptions, and a relief of this God is also found on an ash-altar. Athena is also mentioned in inscriptions and she is also understood to have been related to the cult of the dead.

Symbols have been found on only one tomb dating from the Hellenistic period. However, these symbols could not as yet have been linked to a certain deity and it is also possible that these symbols represented the deceased. These three symbols were interpreted different earlier; however, it is possible to identify two of them as shields and the other as a *kalathos*. This suggests that this house-type tomb housed two soldiers and a woman.

All the other tombs or steles bearing divine symbols that have been identified to date have been dated to the Roman period and, as they are few in number, their importance increases. It could be only guessed previously that Hermes, the most popular deity of the region, was linked to the cult of the dead. However, with the discovery of a *kerykeion* on a stele this connection has been verified. This same stele also bears a crescent representing Men (or Selene), thus indicating that these deities were the protectors of the deceased and of the tombs. The number of symbols related to the moon god Men (or the goddess Selene) found on these tombs are greater in number than those related to Hermes. The crescent symbol can be seen on the lids of sarcophagi, on columns erected in front of the tombs and in inscriptions. It has also been determined that the Dioskuroi were related to the cult of the dead. The depictions of the *pilos*, the headwear of the Dioskuroi, that are found on the lids of the sarcophagi and on *chamosorion*, indicate this link to the cult of the dead. As a matter of fact, the Dioskuroi are frequently encountered in the funerary art of antiquity, as they were understood to have provided aid and health, both in this world and the next, and it was due to this property of theirs, which must have been understood to facilitate the passage of souls to and in the other world. Athena, Helios and Zeus are mentioned by name in the funerary inscriptions. These inscriptions include statements against those people who intended to disturb the tombs, and mention is made of a fine that was to be paid to the temples of these deities in the event of tomb violation.

Other than the divine symbols, a depiction of a lizard was found on a temple-type tomb dated to the Roman period. The lizard with its chthonian feature is understood to have been a symbol of death, of eternal sleep and the resurrection after death in Roman period tombstones.

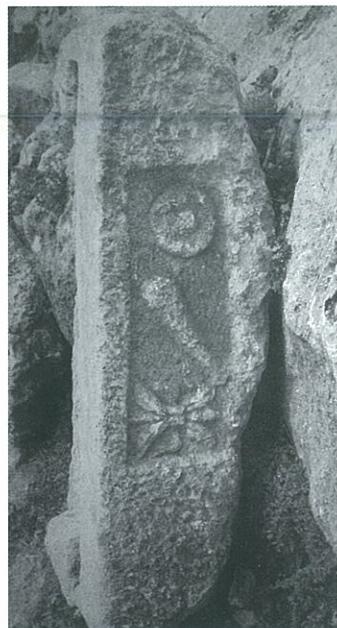
The historical development of symbolism at Olba displays parallels with the policies of the great states of the region. The first radical changes are observed during the Olba priest-kingdom in the Hellenistic period. Before this period the Luwian deities were worshiped at Olba; however, at this time it became the turn of the Greek deities. This process was strongly marked especially during the reign of Antiochos IV Epiphanes. Indeed, Rome made its power strongly felt during this period and prevented Seleucid interference from beyond Roman borders. Consequently, Antiochos IV Epiphanes focused his reforms in the cultural and religious areas. This process involved the syncretisation of the local deities worshiped by the various ethnic peoples living in the Seleucid land with the Greek gods.

The fact that the largest and the oldest temple in the Olba region was built in the reign of Antiochos IV Epiphanes and dedicated to Zeus provides the most significant surviving evidence for the acculturation undertaken by the Seleucids. It is possible to evaluate the symbols of the "Greek deities" that emerged in the Olba kingdom as forming a part of this process. These symbols, which suddenly emerged and spread over structures dated at the earliest from the first half of the 2nd century BC, can be related to the ongoing religious transformation, in other words, to the acculturation undertaken by Antiochos IV Epiphanes. As is the case with the Aramaeans, the Luwian deities were syncretised to the Greek gods. Tarhu was syncretised with Zeus, Sandon with Herakles, and Runt with Hermes. In addition, the cult of the Dioskuroi, who were as popular as these deities, also emerged in this period.

The archaeological data from the 1st century AD reveals these new deities, who were not known until then in the Olba region, became prominent. The cults of Zeus, Herakles, Hermes and Dioskuroi, which were already venerated during the Hellenistic period and indeed had Luwian origins, were joined by other deities such as Men, Selene and Helios during the Roman period, due to the assimilative qualities of the new culture.

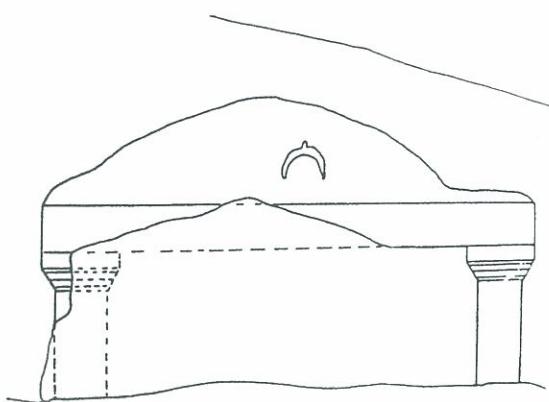
Res. 1 Olba bölgesi.

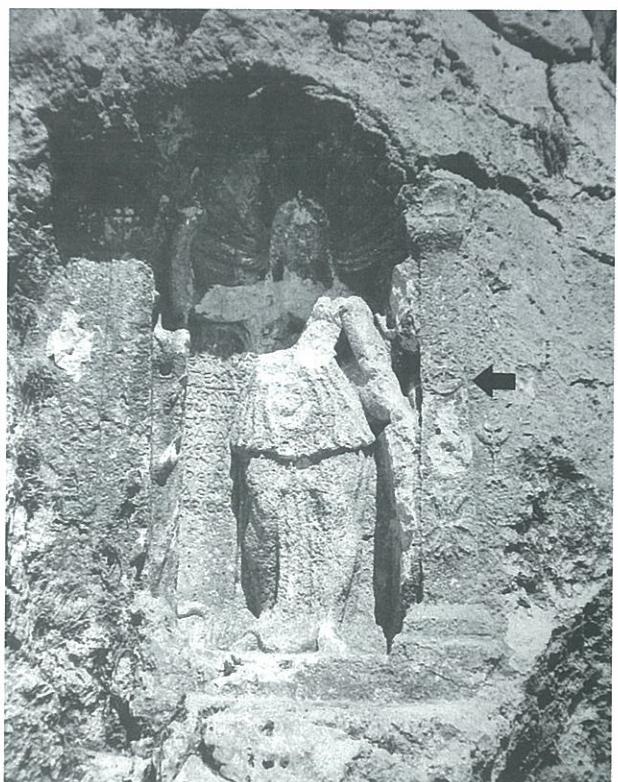
Res. 2 Poşlu'da lento üzerindeki semboller.

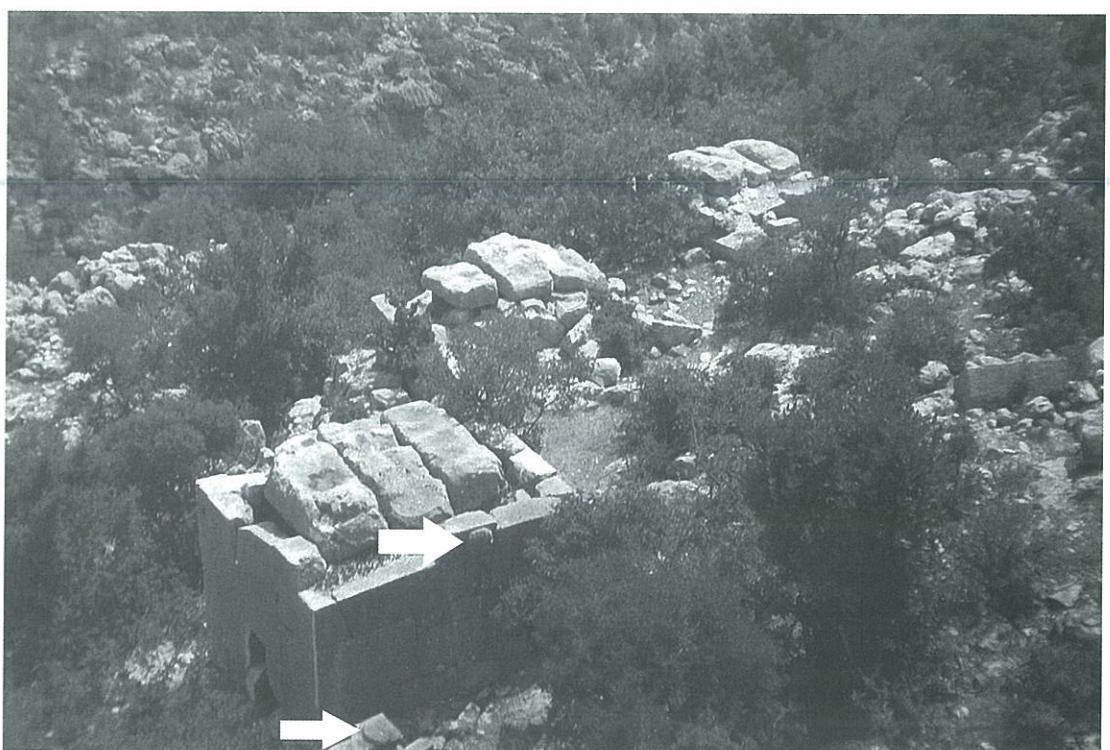
Res. 3 Kanlıdivane-Dibisulu kulesi sembollerı.

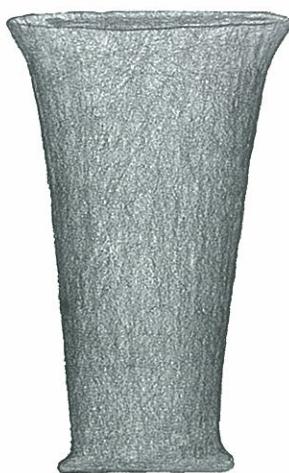
Res. 4
Olba'da, Men ile ilişkili
hilal tasviri
(Er 1991).

Res. 5
Sömek'te Athena
kabartması sembollerı.

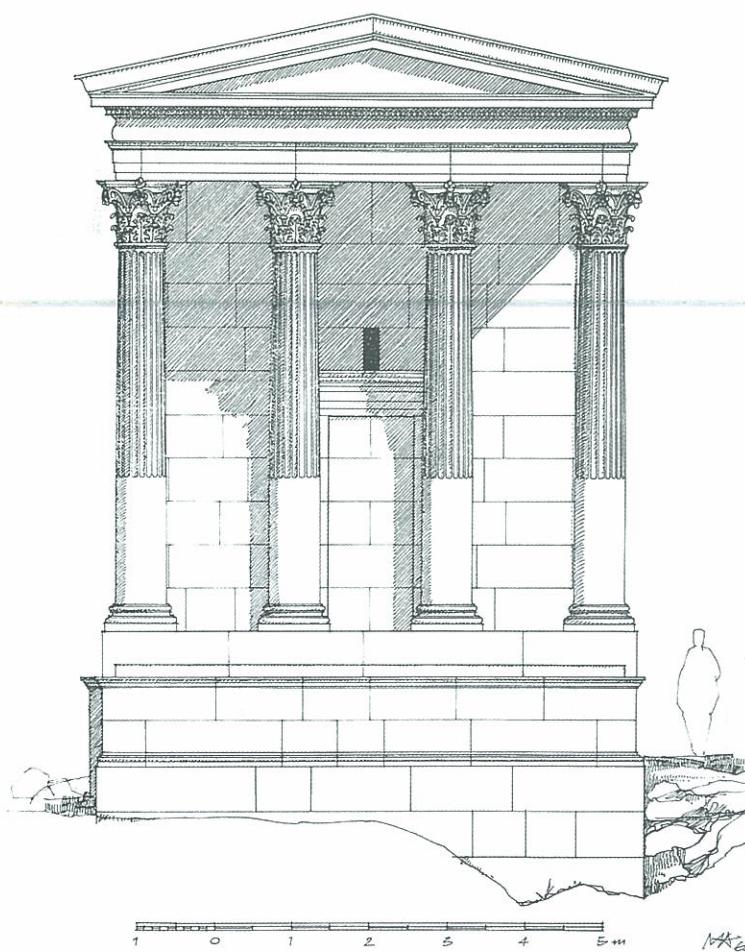
Res. 6 Hisarkale'de 1 Nolu mezar anıtı ve semboller.

Res. 7
Hisarkale'de 1 nolu
mezar anıtına ait
sembol (?)

Res. 8
Demircili'de lahit
üzerindeki semboller.

Res. 9
Elaiussa Sebaste
Nekropolü,
T 11 tapınak mezarı
(Machatschek 1967).

Res. 10
T 11 tapınak mezarı
kertenkele kabartması.

Res. 11 Çatiören Hermes Tapınağı kerykeion betimleri.

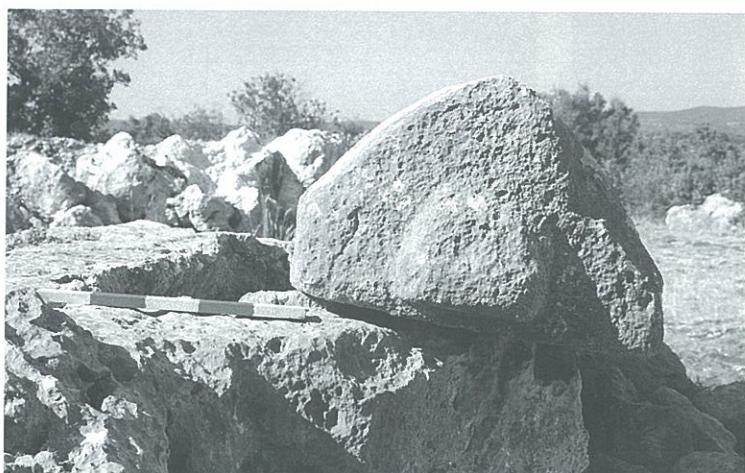
Res. 12 Elaiussa Sebaste'de kerykeion ve hilal kabartmaları (Sayar 1998).

Res. 13 Mancınnikale asker kabartması.

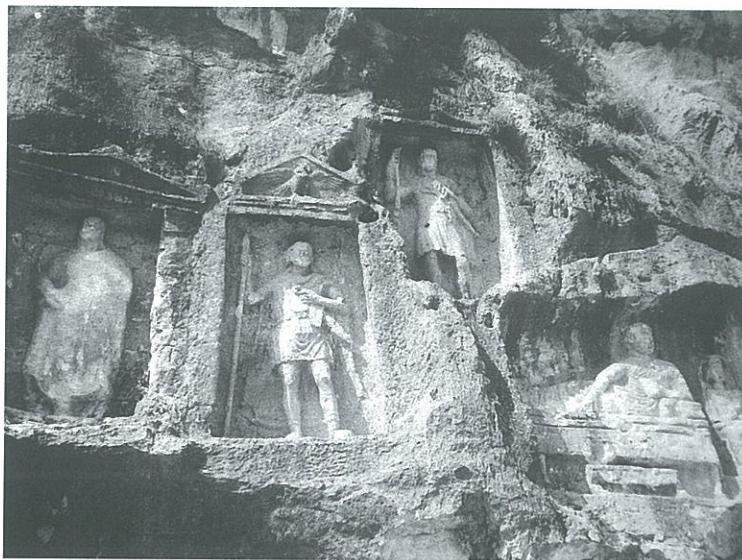
Res. 14
Hüseyinler'den,
Dioskur
başlıklarları.

Res. 15
Hüseyinler'den
Dioskur başlığı.

Res. 16
Aşağı Dünya'dan
khamasorium kapağı
üzerinde Dioskur
başlıklarları.

Res. 17
Adamkayalar
kabartmaları ve
kartal figürü.